
I. ОГЛЯДОВІ СТАТТІ

УДК 581.58.006

А. В. Гончарова

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України

ІСТОРІЯ ІНТРОДУКЦІЇ ВИДІВ РОДУ *HYDRANGEA* L. В УКРАЇНІ

На основі аналізу літературних джерел з'ясовано історію інтродукції представників роду *Hydrangea* L. в Україні. Коротко висвітлено історію потрапляння окремих видів гортензії до садів Європи. З'ясовано таксономічний склад колекцій окремих ботанічних садів та дендропарків України.

Історію інтродукції деревних рослин на території України можна розділити на два етапи: перший — від давніх часів до початку XVIII ст. і другий — з кінця XVIII ст. до XXI ст. Перший етап інтродукції вимірюється кількома тисячоліттями. Витоки його беруть початок в доісторичні часи і включають окультурення деревних рослин природної флори [6].

У XVIII ст. з початком наукових географічних досліджень на території України розпочався другий етап інтродукції. В цей час помітно зріс інтерес до нових видів рослин, які стали використовувати для створення садів та парків. У 1770 році в м. Києві був створений перший в Україні аптекарський сад (прообраз майбутніх ботанічних садів) та засновані перші парки у магнатських резиденціях [6].

Інтродукція деревних рослин у XIX–XX ст. на території України характеризується дослідженням великої кількості представників флори Північної Америки, Середземномор'я, Малої Азії, Кавказу,

Східної Азії. Ці дослідження стали доказом практичної можливості культивування в Україні значно більшої кількості нових дерев та кущів [6].

Метою наших досліджень було узагальнення відомостей щодо історії виникнення, вивчення і інтродукції представників роду *Hydrangea* L. в Україні.

Історія появи роду *Hydrangea* L. сягає третинного періоду, коли ліси покривали велику частину північної півкулі. Палеонтологічні дослідження на Алясці, в Каліфорнії та штаті Орегон показали, що гортензія росла в Північній Америці від 40 до 70 мільйонів років тому. Знахідки в Азії говорять про те, що вона росла на території Китаю понад 25 мільйонів років тому [1].

Кожна країна, кожна область суходолу має свою, властиву лише їй флору, тобто свій набір родин, родів і видів, який більш-менш відрізняється від флори інших країн. Одним з найважливіших факторів, що змінюють склад флори будь-якої країни,

є розселення, або міграція, рослин, тобто їх поширення з однієї області в іншу. Процес міграції відбувається з різною швидкістю, то дуже швидко, то, навпаки, дуже повільно і поступово. Флора суші земної кулі за А. Л. Тахтаджяном [9] поділяється на 6 флористичних царств. Родина *Hydrangeaceae* Dumort. походить з Голарктичного царства, Східно-азійської та Атлантично-Північноамериканської областей.

Загальновідомо, що у флорі атлантичного узбережжя Північної Америки і флорі Східної Азії є багато спільних родів і близьких вікарних видів, що, безумовно, свідчить про існування в минулому двохсторонніх зв'язків між Азією і Північною Америкою. Доказом цього є також ендемічна родина *Hydrangeaceae*, яка характерна для обох цих областей [9].

Рід гортензія (*Hydrangea* L.) нині налічує 39 видів [13] і є типовим представником родини гортензієвих (*Hydrangeaceae* Dumort.), що поширені у Східній Азії, Гімалаях, Південній і Північній Америці.

До європейських ботанічних садів гортензія вперше потрапила з Північної Америки. Джон Бартрам — фермер і ботанік-самоучка, організував у 1732 році експедицію в Аппалачі, де він зібрав, описав та завіз до Європи багато різних видів рослин серед яких була і гортензія деревовидна (*H. arborescens* L.) [1].

В Європу нові види гортензій прибували не лише з Північної Америки. Так, у Японії дослідники теж шукали екзотичні види, включаючи гортензію, доступ до багатьох з яких був утруднений тим, що в 1639 році японський уряд заклав кордони країни для іноземців. Бажаючи знайти нові види рослин дослідникам доводилося винаходити оригінальні способи. Так, у 1776 році шведський вчений Карл Петер Тунберг працював на данську компанію, на одному з японських островів. Для вивозу знайдених ним цікавих рослин з Японії він розробив незвичайний план їх маскування серед фуражу для тварин. Таким чином з фуражем до Європи потрапила гортензія великолиста (*H. macrophylla* (Thunb.) DC.) [1].

Через багато років потому, працюючи в тій же компанії, німецький лікар Філіп Франц фон Зібольд виявив кілька нових видів гортензії на материковій частині Японії. Повернувшись після ув'язнення в Японії в 1830 році до Голландії, він привіз із собою кілька рослин, у тому числі гортензію волотеву

(*H. paniculata* Siebold) і гортензію великолисту (*H. macrophylla* (Thunb.) DC.), яка була раніше відкрита Тунбергом [1].

До Королівського ботанічного саду К'ю в Англії гортензії вперше потрапили у 1798 році з Китаю. Ділянка на якій вони були висаджені сьогодні названа на честь сера Джозефа Бенкса — відомого дослідника, який її створив [1].

Хоча гортензії в Європі культивуються з XVIII ст. справжня селекція нових сортів та поширення в озелененні почалося на початку XX століття [1].

Інтенсивна інтродукція представників роду *Hydrangea* L. в Україні розпочалася в першій половині XIX століття разом із заснуванням перших ботанічних садів і тісно пов'язана з діяльністю Нікітського ботанічного саду — Національного наукового центру НААН України. За даними Н. М. Чернова [11] вже у 1814 році в цьому саду культивували *H. arborescens* L., яка була привезена з Горенського ботанічного саду. До Нікітського саду вперше були також інтродуковані: *H. macrophylla* (Thunb.) DC. (1840 р.) та *H. quercifolia* Bartr. (1843 р.) [2]. Деякі пізніше деякі види роду випробували у західних районах України, зокрема в умовах теплового клімату Закарпаття [12], а також у центральній і північній частинах України [3, 5, 7].

До 50-х років минулого століття види роду *Hydrangea* L. не набули значного поширення, хоча й мали високу стійкість, особливо у зимових умовах [5]. Як зазначає Є. М. Фомін [10], вона була найпопулярнішою серед декоративних рослин закритого ґрунту і до того ж її вирощували в усіх промислових оранжерейних господарствах колишнього Радянського Союзу.

За даними Мисник Г. Є. [7] у 70-х роках минулого століття в насадженнях Полісся і Лісостепу гортензії були представлені поодинокими особинами *H. macrophylla* (Thunb.) DC., *H. bretschneideri* Dipp. та *H. paniculata* Sieb. і децю ширше використовували *H. arborescens* L.

У 80-х роках значно ширше культивували *H. arborescens* L., зокрема, в таких містах, як Київ, Тернопіль, Рівне, Вінниця, Полтава. Менше використовували *H. paniculata* Sieb., хоча вона була виявлена у Києві, Львові, Тернополі [3].

Дослідженням гортензій в Україні займалися Г. Є. Мисник [7], Счепіцька Т. С. [8], Коркуленко О. М. [5] та багато ін.

Кохно М. А. та інші дослідники особливого значення надавали використанню видів роду *Hydrangea* L. в озелененні населених місць [2–4, 6].

В каталозі дерев і кущів ботанічних садів УРСР [5] наведено поширення 12 інтродукованих видів роду *Hydrangea* L. (табл. 1).

1. Поширення видів роду *Hydrangea* L. в ботанічних садах України

	<i>H. arborescens</i>	<i>H. paniculata</i>	<i>H. petiolaris</i>	<i>H. macrophylla</i>	<i>H. quercifolia</i>	<i>H. cuneata</i>	<i>H. raiata</i>	<i>H. bretschneideri</i>	<i>H. serrata</i>	<i>H. heteromalla</i>	<i>H. aspera</i>	<i>H. xanthoneura</i>
Національний ботанічний сад ім. Гришка НАНУ	+	+	–	+	–	–	+	+	–	+	–	–
Ботанічний сад ім. акад. О. В. Фоміна	–	–	–	+	–	–	–	+	–	+	–	–
Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАНУ	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ботанічний сад Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова	+	–	–	+	–	–	–	+	–	–	–	–
Ботанічний сад Ужгородського національного університету	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ботанічний сад Чернівецького національного університету	+	–	–	+	–	–	–	+	–	–	–	–
Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України	+	+	–	–	–	–	–	+	+	+	–	+
Державний дендрологічний парк «Тростянець» НАН України	+	–	–	+	+	+	–	+	–	+	–	–
Донецький ботанічний сад НАНУ	+	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–
Нікітський ботанічний сад ННЦ НААН У	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–
Державний дендрологічний парк «Асканія-Нова»	–	+	–	–	–	+	–	+	–	+	–	–
Ботанічний сад Львівського національного університету ім. І. Франка	+	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–
Ботанічний сад Харківського державного аграрного університету ім. Докучаєва	+	+	–	–	–	+	–	–	–	+	–	–
Кременецький ботанічний сад	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Кам'янець-Подільський ботанічний сад	+	–	–	+	–	–	–	+	–	–	–	–
Ботанічний сад Полтавського педагогічного університету ім. Короленка	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ботанічний сад Житомирського національного агро-екологічного університету	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ботанічний сад Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара	–	–	–	–	–	+	–	+	–	–	–	–
Вінницький сад. «Поділля»	+	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–
Ботанічний сад Національного університету біоресурсів і природокористування	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ботанічний сад Ніжинського педагогічного університету ім. Гоголя	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

За даними М. А. Кохна та О. М. Курдюка [6], до 1994 року в Україну інтродуковано 12 видів роду *Hydrangea* L. і п'ять культиварів.

На сьогодні асортимент інтродукованих в ботанічні сади та дендропарки України представників роду *Hydrangea* L. значно зріс за рахунок інтродукції

нових сортів, що можна побачити проаналізувавши склад колекції ботанічних садів в м. Київ

та дендрологічних парків таких, як «Софіївка» в м. Умань (табл. 2).

2. Таксономічний склад колекції представників роду *Hydrangea* L. в ботанічних садах м. Київ та Національному дендропарку «Софіївка» НАН України в м. Умані

Таксони, українська назва, латинська назва	Походження
Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАНУ	
Г. великолиста <i>H. macrophylla</i> (Thunb.) DC.	Західний та Центральний Китай, Японія
Г. волотиста <i>H. paniculata</i> Sieb.	Південний Сахалін, Китай, Японія
Г. волотиста 'Грандіфлора' <i>H. paniculata</i> 'Grandiflora'	—
Г. деревовидна 'Грандіфлора' <i>H. arborescens</i> 'Grandiflora'	Північна Америка
Г. деревовидна 'Стериліс' <i>H. arborescens</i> 'Sterilis'	Північна Америка
Г. дуболиста <i>H. quercifolia</i> Bartr.	Північна Америка
Г. колюча 'Макрофілла' <i>H. aspera</i> 'Macrophylla'	Західний Китай, Гімалаї
Г. пилчаста 'Блюбірда' <i>H. serrata</i> 'Bluebird'	Корея, Японія
Г. черешкова <i>H. petiolaris</i> Siebold et Zucc.	Південний Сахалін, Китай, Японія
Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка	
Г. бретшнейдерова <i>H. bretschneideri</i> Dipp.	Китай, Гімалаї
Г. великолиста <i>H. macrophylla</i> (Thunb.) DC.	Західний та Центральний Китай, Японія
Г. великолиста 'Альба' <i>H. macrophylla</i> 'Alba'	—
Г. великолиста 'Бергфінк' <i>H. macrophylla</i> 'Bergfink'	—
Г. великолиста 'Бордо' <i>H. macrophylla</i> 'Bordo'	—
Г. великолиста 'Макулята' <i>H. macrophylla</i> 'Maculata'	—
Г. великолиста 'Нормаліс' <i>H. macrophylla</i> 'Normalis'	Японія
Г. волотиста <i>H. paniculata</i> Sieb.	Південний Сахалін, Китай, Японія
Г. волотиста 'Ламлайт' <i>H. paniculata</i> 'Limelight'	—

1	2
Г. деревовидна <i>H. arborescens</i> L.	Північна Америка
Г. деревовидна 'Грандіфлора' <i>H. arborescens</i> 'Grandiflora'	—
Г. деревовидна 'Стериліс' <i>H. arborescens</i> 'Sterilis'	—
Г. колюча 'Макрофілла' <i>H. aspera</i> 'Macrophylla'	Західний Китай, Гімалаї
Г. пилчаста 'Імператриця Євгенія' <i>H. serrata</i> 'Imperatrice Eugenie'	Корея, Японія
Г. черешкова <i>H. petiolaris</i> Siebold et Zucc.	Південний Сахалін, Китай, Японія
Ботанічний сад НУБіП України	
Г. бретшнейдерова <i>H. bretschnideri</i> Dipp.	Китай, Гімалаї
Г. великолиста <i>H. macrophylla</i> (Thunb.) DC.	Західний та Центральний Китай, Японія
Г. деревовидна 'Стериліс' <i>H. arborescens</i> 'Sterilis'	Північна Америка
Г. колюча 'Макрофілла' <i>H. aspera</i> 'Macrophylla'	Західний Китай, Гімалаї
Г. пилчаста <i>H. serrata</i> (Thunb.) DC.	Корея, Японія
Г. черешкова <i>H. petiolaris</i> Siebold et Zucc.	Південний Сахалін, Китай, Японія
Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України	
Г. волотиста 'Кіуші' <i>H. paniculata</i> 'Kyushu'	Китай, Японія
Г. волотиста 'Вімс Ред' <i>H. paniculata</i> 'Wim's Red'	Китай, Японія
Г. волотиста 'Мега Мінди' <i>H. paniculata</i> 'Mega Mindy'	Китай, Японія
Г. волотиста 'Тардіва' <i>H. paniculata</i> 'Tardiva'	Китай, Японія
Г. волотиста 'Уніке' <i>H. paniculata</i> 'Unique'	Китай, Японія
Г. волотиста 'Грандіфлора' <i>H. paniculata</i> 'Grandiflora'	—
Г. дуболиста 'Снігова Королева' <i>H. quercifolia</i> 'Snow Queen'	—
Г. сіра <i>H. cinerea</i> Small.	Північна Америка
Г. деревовидна <i>H. arborescens</i> L.	Північна Америка
Г. великолиста <i>H. macrophylla</i> (Thunb.) DC.	Західний та Центральний Китай, Японія

1	2
Г. великолиста 'Букет Роз' H. macrophylla 'Bouquet Rose'	—
Г. великолиста 'Аїша' H. macrophylla 'Aysha'	—
Г. великолиста 'Ланарт Вайт' H. macrophylla 'Lanarth White'	—
Г. великолиста 'Моулієр 723' H. macrophylla 'Mouillere 723'	—

Слід зазначити, що хоча в Україні гортензія культивується майже два століття і з кінця 80-х років минулого століття інтродуковано 12 видів вони до цих пір лишаються майже не вивченими. Так, протягом останніх десятиліть частково були вивчені лише чотири види, а саме: *H. arborescens* L., *H. paniculata* Sieb., *H. petiolaris* Sieb. et Zucc., *H. macrophylla* (Thunb.) DC., а решта — 8 видів: *H. quercifolia* Bartr., *H. aspera* Buch.-Ham., *H. ceneria* Small., *H. ratiata* Walt., *H. bretschnideri* Dipp., *H. seratta* (Thunb.) DC., *H. heteromalla* Don., *H. xanthoneura* Diels. — практично не досліджувалась і, можливо, тому є найменш поширеними. Окрім того, в останні десятиліття у Європі з'явилися сотні нових сортів гортензії, які потенційно можна інтродукувати до України.

У 2013 році на базі Національного дендрологічного парку «Софіївка» розпочато комплексне вивчення інтродукованих на територію Правобережного Лісостепу України представників роду *Hydrangea* L., що дасть можливість розширити використання цих рослин в зеленому будівництві цієї території.

Висновок

Отже, хоча перші представники родини *Hydrangeaceae* Dumort. з'явилися на землі багато мільйонів років тому, до Європи представники роду *Hydrangea* L. потрапили лише у XVIII столітті, а до України в XIX ст. Аналіз літературних даних показав, що інтродуковані до Правобережного Лісостепу України представники роду *Hydrangea* L. потребують подальшого вивчення у зв'язку з доцільністю розширення їх використання у зеленому будівництві регіону.

Перелік посилань

1. *Гортензия* садовая: история цветка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://indasad.ru/sadovie-derevyu-i-kustarniki/>

gortenziya-sadovaya-istoriya-tsvetka.

2. *Дендрофлора* України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. — Ч. II: довідник / [М.А. Кохно, Н.М. Трофименко, Л.І. Пархоменко та ін.]; за ред. М.А. Кохна та Н.М. Трофименко. — К.: Фітосоціоцентр, 2005. — С. 498–502.
3. *Деревья и кустарники декоративных городских насаждений* Полесья и Лесостепи УССР / [В.К. Балабушка, О.М. Гловацкая, В.К. Горб и др.]; под общ. ред. Н.А. Кохно. — К.: Наук. думка, 1980. — С. 96–97.
4. *Каталог* деревьев и кустарников ботанических садов Украинской ССР / Н.А. Кохно и др. — К.: Наук. думка, 1987. — 72 с.
5. *Коркуленко О.М.* Біоекологічні особливості видів роду *Hydrangea* L. та перспективи їх використання в озелененні м. Києва [Текст]: автореф. дис. ... канд. с.-г. наук: 06.03.01 / Коркуленко Олена Миколаївна; Кабінет Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2012. — 22 с.
6. *Кохно Н.А.* Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине / Н.А. Кохно, А.М. Курдюк. — К.: Наук. думка, 1994. — 188 с.
7. *Мисник Г.Е.* Гортензии в Тростянецком дендропарке на Черниговщине / Г.Е. Мисник // Бюл. Гл. бот. сада. — 1970. — Вып. 77. — С. 26–29.
8. *Счепіцька Т.С.* Біологічні особливості видів родини *Hydrangeaceae* Dum. у зв'язку з інтродукцією у Правобережному Лісостепу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: спец. 03.00.05 «Ботаніка» / Т.С. Счепіцька. — К., 2000. — 19 с.
9. *Тахтаджян А.Л.* Флористические области Земли — Л.: Наука, 1978. — 248 с.
10. *Фомин Е.М.* Гортензия / Е.М. Фомин. — М.: Колос, 1969. — 40 с.
11. *Чернова Н.М.* Деревья и кустарники Никитского ботанического сада. Гортензия / Н.М. Чернова // Тр. Гос. Никит. Бот. сада

им. В. М. Молотова. — 1948. — Т. 22. —
Вып. 3–4. — С. 10–12.

12. Чуприна П. Я. Культурная декоративная дендрофлора Прикарпатья и Закарпатья / П. Я. Чуприна, Л. И. Пархоменко, Ю. А. Клименко / Интродукция и акклиматизация растений. — 1993. — Вып. 17. — С. 33–45.
13. Roskov Y., Kunze T., Paglinawan L., Orrell T., Nicolson D., Culham A., Bailly N., Kirk P., Bourgoin T., Baillargeon G., Hernandez F., De Wever A., eds (2013). Species 2000 & ITIS Catalogue of Life, 2013 Annual Checklist. Digital resource at www.catalogueoflife.org/annual-checklist/2013/. Species 2000: Reading, UK.

Рекомендував до друку Грабовий В. М.

А. В. Гончарова
Национальный дендрологический парк «Софиевка» НАН
Украины

ИСТОРИЯ ИНТРОДУКЦИИ ВИДОВ РОДА *HYDRANGEA* L. В УКРАИНЕ

На основе анализа литературных источников изучена история интродукции представителей рода *Hydrangea* L. в Украине. Коротко отражена история интродукции отдельных видов гортензии в сады Европы. Выяснено таксономический состав коллекций отдельных ботанических садов и дендропарков Украины.

A. V. Goncharova
National dendrological park «Sofiyivka» of NAS of Ukraine

HISTORY INTRODUCTION SPECIES OF *HYDRANGEA* L. IN UKRAINE

The history of introduction of *Hudrangea* L. genus representatives in Ukraine is studied on the basis of references analysis. The history of introduction of certain *Hudrangea* species in the botany gardens of Europe is reflected briefly. The taxonomic structure of collections in some botany gardens and arborea in Ukraine is cleared.